

UNIVERZITA
KARLOVA
V PRAZE

Evangelická
teologická
fakulta

Protokol o obhajobě písemné práce

předložené (zatržni)

- ke státní závěrečné zkoušce bakalářského studia,
 ke státní závěrečné zkoušce magisterského studia,
 ke státní rigorózní zkoušce,
 ke státní doktorské zkoušce,

konané dne

1.12.2010 od 15 hod.

Autor/ka:

Mgr. MAREK ŘÍČAN

Název práce:

OTÁZKA SPÁSY NEKŘESŤANŮ,

Obor:

SYSTEMATIKA A PRAKTICKÁ TEOLOGIE

Oponenti:

doc. PAVEL HOSEK, Th.D.

prof. ThDr. IGOR KIŠŠ

Oponentské posudky přiloženy.

Předseda komise:

DOC. HOSEK, TH.D.

Členové komise:

prof. ThDr. MILAN BALDŘAN

prof. ThDr. IGOR KIŠŠ

doc. ThDr. PETR MAČEK

doc. ThDr. IVAN ŠTAMPACH

prof. ThDr. JAN ŠTEFAN

Průběh obhajoby:

představení projektu zrealizovanému prof. J. Klefancem
 představení disertační práce - tématu,
 metody, materiálu badatelského výzkumu
 představení oponentských posudků,
 rozprava nad posudky a obecná
 rozprava

Klasifikace (slovy):

prospěl

Klasifikační stupnice pro státní závěrečné zkoušky: výtečně (A) – velmi dobře (B) – dobře (C) – uspokojivě (D) – dostatečně (E) – nedostatečně (F).

Klasifikační stupnice pro státní rigorózní a státní doktorskou zkoušku: prospěl/a – neprospěl/a.

Podpisy:

Hošek

Štefan, Baldrán, Maček, Štampach

předseda

členové komise

Tento protokol se odevzdává studijnímu oddělení děkanátu a archivuje se.

UNIVERZITA
KARLOVA
V PRAZE

Evangelická
teologická
fakulta

Zápis o dílčí zkoušce

jež je součástí (zatrhní)

Bc studia, jakožto

Mgr studia, jakožto

Dr studia, jakožto

státní rigorózní zkoušky

průběžná

průpravná

druhá souborná

průběžná

státní závěrečná

první souborná

státní závěrečná

státní závěrečná

Datum konání:

1.12. 2010

Zkoušený/á:

Mgr. HANSEL RICHARD

Disciplina:

SY STEFANICKÁ A PRAKTIKÁ TEOLOGIE

Zkoušející:

PROF. JAN ŠTEFAN

Otázky:

soteriologie a hamartiologie

predestinace

vztah víry a spásy, ordo salutis

postbaptistická teologie

Klasifikace (slovy):

prospěl

Klasifikační stupnice: výtečně (A) – velmi dobře (B) – dobře (C) – uspokojivě (D) – dostatečně (E) – nedostatečně (F).

Klasifikační stupnice pro státní rigorózní a státní doktorskou zkoušku: prospěl/a – neprospěl/a.

Podpis:

Jan Štefan

zkoušející

Tento protokol se odevzdává studijnímu oddělení děkanátu a archivuje se.

Oponentní posudek disertační práce

Autor práce: Marek Říčan

Název práce: Otázka spásy nekřesťanů

Autor se rozhodl ve své disertační práci podrobně prozkoumat otázku spásy nekřesťanů. V úvodním oddíle nejprve vysvětluje základní pojmy (klade otázku kdo je nekřesťan, respektive s jakým výměrem nekřesťana bude pracovat, a také co znamená spása v nejširším smyslu, a to jak z hlediska svědectví Starého a Nového zákona, tak v rámci pozdější teologické diskuse).

V následující části autor sleduje otázku spásy nekřesťanů v Bibli. Všímá si nejdůležitějších výpovědí Starého zákona o vyvolení Izraele na jedné straně a o pohanských národech a jejich místě v Božím plánu na straně druhé. Podobně v oddíle věnovaném Novému zákonu sleduje základní výpovědi a zvěstné trajektorie novozákonních spisů, týkající se Božího lidu a také údělu či osudu těch, kdo stojí vně.

V další části své práce autor nahlíží téma spásy nekřesťanů v historické perspektivě. Zabývá se učením o Logu, jak je najdeme v Janově evangeliu a dále v myšlení Justina Martina a v pozdější teologické reflexi. Dále pojednává o patristickém učení „mimo církev není spásy“ a o dějinách působení této výpovědi a jejích interpretací v pozdějších dějinách církve. Zvláštní kapitolu věnuje také nejdůležitějším výpovědím na téma spásy nekřesťanů u reformátorů (Martina Luthera, Jana Kalvína a Huldrycha Zwingliho).

Následující oddíl je věnován rozpravě o „absolutnosti křesťanství“, zejména v souvislosti s Hegelovým pojmem absolutního náboženství a s diskusí o absolutnosti křesťanství u Troeltsche. Problematiku spásy nekřesťanů autor nahlíží také z hlediska teologické rozpravy o spáse zemřelých nemluvnat, které věnuje několikastránkový exkurs.

V další části své práce autor sleduje pojetí spásy nekřesťanů u vybraných bohoslovců 20. století, a sice u evangelického teologa Paula Tillicha, u katolického teologa Karla Rahnera, u stoupence pluralistického pojetí vztahu křesťanství k jiným náboženstvím Johna Hicka, a u představitele zvláštního pojetí „plurality eschatologických destinací“, amerického teologa Marka Heima.

V následující části autor přehledně popisuje základní modely odpovědi na otázku spásy nekřesťanů, a sice exkluzivismus, inkuzivismus, pluralismus a universalismus. V další části své disertační práce autor sleduje důležité dílčí aspekty rozpravy o možnosti spásy nekřesťanů, a sice teologickou diskusí o možnosti posmrtného zvěstování evangelia, dále teorii zvěstování evangelia v momentě smrti, dále teologickou debatu o možnosti spásonosného působení všeobecného zjevení, a dále přístup k otázce spásy nekřesťanů z hlediska pneumatologie, a také z hlediska trojiční teologie.

V závěru práce autor rekapituluje hlavní výsledky svého bádání, shrnuje badatelský výtěžek a předkládá několik vlastních příspěvků k rozpravě o otázce spásy nekřesťanů, přesněji řečeno, k argumentaci *ve prospěch kladné odpovědi* na otázku spásy nekřesťanů.

Předložená disertační práce má přehlednou strukturu. Autor zpracoval úctyhodné množství relevantní odborné literatury. Problematiku důkladně zmapoval, pracoval s pramennými texty i sekundární literaturou a prokázal schopnost odborné kritické práce s literaturou v původních

jazyčích. Práce si klade za cíl především důkladně *zmapovat* problematiku možnosti spásy nekřesťanů a tento úkol práce plní. Autor už na samém počátku své práce hovoří o svém předporozumění, přičemž konstatuje, že jeho pracovním *kritériem při hodnocení* jednotlivých příspěvků do rozpravy o otázce spásy nekřesťanů byla možnost *kladné odpovědi* na tuto otázku. Z toho je zřejmé, že autor od samého počátku hledá ty biblické výpovědi a ty argumenty a myšlenky velkých bohoslovců minulosti i současnosti, které mohou sloužit jako stavební materiál ke kladné odpovědi na tuto otázku (zároveň ovšem potivě zohledňuje i výpovědi vyznívající vzhledem ke sledované otázce spíše negativně). Dalo by se namítnout, že má-li být zmíněná otázka kladena poctivě, nemělo by se od začátku jednoznačně *stranit* kladné odpovědi. Autor je potom vystaven riziku, že jeho předporozumění velmi zásadním způsobem ovlivní výběr dat, kterými se zabývá, že bude přednostně hledat to, co potvrzuje jeho výchozí stanovisko, tedy že jeho hermeneutický kruh bude do jisté míry kruhem „bludným“, a že všechny „zjištěné“ odpovědi budou do jisté míry implicitně obsaženy v kladených otázkách. (Toto nebezpečí je zřetelně patrné například v závěrečné bilanci práce, kde ve prospěch svých závěrů autor užívá několika evangelijních pasáží, které se otázky spásy nekřesťanů v jejich původním kontextu netýkají).

Už na samém počátku autor říká, že není pluralista, dále že není universalista, a vyjadřuje vážné výhrady také vůči exklusivistickému přístupu ke zkoumané otázce. Není snadné vyhnout se závěru, že takto *předem eliminuje* řadu možných odpovědí na sledovanou otázku, a není divu, že závěry práce vyznívají dosti předvídatelně ve prospěch široce chápaného inkusivismu. Vzhledem k jisté kruhovosti autorova postupu není snadné přesně formulovat badatelský výtěžek podniknutého bádání, není-li jím prostě shromáždění, zmapování a utřídění látky a upřesnění jednotlivých dílčích aspektů rozpravy o otázce spásy nekřesťanů. Pokud ano, nabízí se otázka, zda je takový cíl dostačující pro disertační práci (která by neměla pouze popisovat a třídit, ale také něco zásadního a zároveň *nového a nesamozřejmého* tvrdit, tedy, předložit argumentaci pro něco, *co není už předem implicitně obsaženo* v autorových předpokladech a východiscích).

Když autor v závěrečné bilanci formuluje vlastní stanovisko, hovoří (vedle v diskusi o spásě nekřesťanů právem připomínaného Althausova důrazu na *spjatost člověka s Bohem* a Melanchtonovy teze o *všudypřítomnosti* evangelia) o vlastním přínosu v podobě syntetické reflexe *četnosti možností kladného řešení* otázky spasení nekřesťanů. Zdá se však, že se v této argumentaci dopouští jisté logické nepřesnosti. V práci skutečně předložil, důkladně zdokumentoval, analyzoval a komentoval celou řadu *možných* zdůvodnění spásy nekřesťanů, tedy myslitelných či plausibilních zdůvodnění *naděje, že nekřesťané jsou nějakým způsobem zahrnuti do Božího plánu spásy* (v úvahu přicházející, ale zároveň pouze hypotetická možnost evangelizace po smrti či v okamžiku smrti, v úvahu přicházející, ale zároveň pouze hypotetická spásonosnost všeobecného zjevení, v úvahu přicházející, ale zároveň pouze hypotetické spásonosné působení Ducha svatého mimo dosah církevního zvěstování atd.). Poté ale poněkud problematicky říká, že tato vícečetnost možných (hypotetických) zdůvodnění kladné odpovědi na otázku spásy nekřesťanů *zvyšuje pravděpodobnost* této kladné odpovědi (tedy skutečné spásy nekřesťanů), což je podle mého názoru logicky problematičné. (Jestliže kladu otázku, zda daný člověk přijel do Prahy nebo ne, a potom konstatuji, že mohl přijet v pondělí, nebo že mohl přijet ve středu, nebo že mohl přijet ve čtvrtek, případně že mohl přijet vlakem, přiletět letadlem nebo přijít pešky, pak skutečnost, že všechny tyto eventuality jsou reálně možné, *nikterak nezvyšuje pravděpodobnost, že skutečně do Prahy přijel*). Četnost možných či myslitelných teologických zdůvodnění, proč by nekřesťané mohli být zahrnuti do Božího plánu spásy, nezvyšuje pravděpodobnost toho, že do Božího plánu spásy skutečně zahrnuti jsou.

Domnívám se, že autor ve své práci ne vždy důsledně rozlišuje mezi rovinou *myslitelnosti* či teologické plausibility na jedné straně a reálné pravděpodobnosti (že se tak věci skutečně mají) na straně druhé, tedy mezi rovinou myšlení/jazyka a rovinou skutečnosti. To, že něco lze myslet a formulovat jako hypotézu, nezvyšuje pravděpodobnost, že to tak skutečně je. V autorově práci se však zdá, že určitá *hypostazovaná abstrakta* se pro něj stávají reálnými faktory, příčinami a důvody. Hovoří nejen o možných vysvětleních nebo o myslitelných hypotetických příčinách zahrnutí nekřesťanů do Božího plánu spásy, ale hovoří jinde (ovšem v podstatě synonymně) o *momentech* umožňujících spásu nekřesťanů, jinde dokonce o *cestách* spásy nekřesťanů, jinde o *potenciálu* umožňujícím spásu nekřesťanů. V závěrečné bilanci pak tyto (z Bible a z tradice více či méně opodstatněné) teologické hypotézy přímo vztahuje na *Boží záměry* či na *Boží vůli* a domnívá se, že z faktu, že lze mnoha různými způsoby myslet, jak by případně mohli být nekřesťané zahrnutí do Božího plánu spásy, lze vyvodit, že je to evidentně Boží vůle, jejíž uskutečnění Bůh *zajišťuje a zabezpečuje* mnoha různými způsoby, přičemž těmito *mnoha různými způsoby Božího zabezpečování spásy nekřesťanů* se míní mnohé různé způsoby, jak lze myslet možnost spásy nekřesťanů. (Autor v závěrečné bilanci dokonce z *mnohosti* způsobů, jak lze argumentovat ve prospěch kladné odpovědi na otázku spásy nekřesťanů, vyvozuje hypotézu, že Bůh má *větší zájem* spasit nekřesťany než křesťany, že *dává přednost* nekřesťanům před křesťany). Zdá se mi, že autor ze skutečnosti, že (jak ve své práci pečlivě a přesvědčivě doložil) v dějinách křesťanství bylo formulováno a předloženo *vícero* různých hypotetických možností, jak sloučit naději na zahrnutí nekřesťanů do Božího plánu spásy s křesťanskou věroukou, vyvozuje *reálnou mnohost* možností spásy či *četnost cest* spásy nekřesťanů. Autor *myslitelnost* či pravděpodobnost jednotlivých hypotetických způsobů, jak by Bůh mohl zahrnout nekřesťany do plánu spásy, *sčítá*, což je podle mě logicky problematické. Obávám se, že zde dochází k nedostatečnému rozlišování či míšení hranice mezi rovinou myšlení/jazyka a rovinou reality, zejména pak k *hypostazování abstrakt* v reálně působící faktory či „Boží nástroje“.

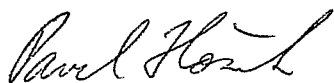
Dalším podobně hypostazovaným abstraktem je podle mého názoru slovo *implicitnost*, o kterém autor hovoří v samém závěru práce. Implicitnost je podle něj *nástrojem* zahrnutí nekřesťanů do Božího plánu spásy. Podle autora lze tvrdit (nebo alespoň spekulovat o tom), že Bůh užívá *faktor Implicitnosti* ke spáse nekřesťanů. Podle mého přesvědčení to nejen nelze tvrdit, ale nelze o tom ani spekulovat či předkládat to jako hypotézu, protože *faktor implicitnosti* je sousloví, které postrádá ontologický korelát, je to hypostazované abstraktum (které je navíc v napětí se slovníkovým významem obou užitých slov). Nelze s ním pracovat, neexistuje možnost vykázat jeho obsah, rozptýlit podezření, že je to citoslovce nebo shluk znaků bez referentu. Tento problém se mi jeví jako klíčový. Z toho, jak autor mluví například o „implicitní víře“ či „implicitním Božím působení“, jako by to bylo „něco“, jako by ontologický status toho, k čemu tato slova odkazují, byl prostě zajištěn a nepotřeboval komentář, je podle mého názoru zřejmé, že jeho práci chybí důkladná reflexe (problematickosti) vztahu mezi myšlením/jazykem a realitou.

Závěrem tedy shrnuji: autorova práce je velmi pečlivá a podle mého názoru zdařilá. Autor shromáždil úctyhodné množství poznatků, které utřídil a přehledně strukturoval do důkladné konceptuální mapy teologické diskuse o možnosti zahrnutí nekřesťanů do Božího plánu spásy. V této popisné a analytické rovině je podle vlastních slov autora těžiště práce a tato rovina je také silnou stránkou práce. Autor metodicky shromažďuje údaje, kriticky je analyzuje, uspořádává a komentuje. Co se týče závěrů, které vyslovuje v závěrečné bilancující kapitole, zdá se, že by práci prospěla důkladnější reflexe (problematickosti) vztahu mezi myšlením/jazykem a realitou. Bylo by podle mého názoru vhodné (například v rámci obhajoby), kdyby autor přesně vysvětlil a argumentačně zdůvodnil (ve světle výše

vyjádřených připomínek ohledně vztahu myšlení/jazyka a skutečnosti) vyslovené hypotézy ohledně četnosti cest spásy nekřesťanů, dále Božího důkladného zabezpečení spásy nekřesťanů právě touto četností, dále implicitnosti jakožto faktoru či nástroje Božího působení, apod.

Práci považuji za pečlivou, její cíle, jak si je autor stanovil, byly splněny, přes vyslovené námitky, otázky a připomínky práci jednoznačně doporučuji k obhajobě.

Pavel Hošek

12. října 2010

Oponentský posudok

na dizertačnú prácu študenta doktorandského štúdia (ThD) na Evanjelickej teologickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe **Mgr. Mareka Řičana**, ktorú podal na tému **Otázka spásy nekresťanů**. Rok 2010. Strán 354.

Doktorand Marek Řičan podal dizertačnú prácu na veľmi aktuálnu tému o otázke spásy nekresťanov, ktorá sa dostáva v poslednej dobe do popredia v teologických diskusiách vo všetkých cirkvách a to aj naprieč konfesiami. Záujem o nové riešenie tejto teologickej témy vyvoláva najmä prebiehajúci medzináboženský dialóg, ale aj doba sekularizácie. Až dosiaľ od počiatku stredoveku platila zásada „Extra ecclesiam nulla salus“, ktorá sa postupne zmenila až na učenie o samospasiteľnosti rímskokatolíckej cirkvi. Ale ekumenické hnutie od druhého vatikánskeho koncilu nútilo revidovať toto učenie na „Extra Christum nulla salus“. Ukázalo sa, že spásu nemožno upierať aj príslušníkom iných kresťanských cirkví, ktorí úprimne v Krista veria, ale ani mnohým vyznavačom iných náboženstiev, ku ktorým sa zvesť o Kristu nikdy nedostala, alebo len v deformovanej podobe. Nie je možné upierať večnú spásu veľkej väčšine ľudstva z dôvodu, že ich za celé dve tisícročia nedosiahla kresťanská misia.

Marek Řičan (ako to sám priznáva na strane 11), na moje odporúčanie, aby spracoval dizertačnú prácu na túto tému, podáva v nej skvelý prehľad najnovšieho teologického vývoja v tejto otázke, aký nám dosiaľ u nás chýbal. Za cieľ svojho skúmania si nepostavil navrhnuť k jestvujúcim pokusom, ktoré sa stále zjavujú v zahraničí, svoje vlastné nové riešenie tohto problému v rámci systematickej teológie, ale jeho cieľom bolo podať len dôkladnú analýzu doterajších jestvujúcich pokusov v teológii na túto tému. Nejde mu teda o novú koncepciu v tejto otázke, hoci do určitej miery naznačuje na konci tejto štúdie určité vlastné návrhy na riešenie. Práca má teda predovšetkým vysokú informatívnu hodnotu. Jej hodnota je založená na preštudovaní najnovšej literatúry (zoznam preštudovanej literatúry obsahuje 20 strán (!) v mnohých svetových jazykoch (angličtina, nemčina, francúzština, poľština a naše dva jazyky), ktoré autor ovláda. Rozsah jestvujúcej literatúry sám o sebe vydáva svedectvo, o aký aktuálny problém v súčasnej teológii ide. Mimoriadnou znalosťou jazykov je autor dobre pripravený na takéto komplexné štúdium. Vznikla tak veľmi zaujímavá práca, ktorá iste vzbudí pozornosť v rámci našej vedeckej obce v Čechách i na Slovensku, pretože má priamy pozitívny dopad na ekumenické vzťahy medzi cirkvami ako aj na prebiehajúci medzináboženský dialóg.

Táto dizertačná práca

sa veľmi dobre číta, lebo je písaná logicky a jasne na vysokej vyjadrovacej úrovni.

Autor konštatuje, že v súčasnosti sa možno v cirkvách stretnúť (na rozdiel od minulosti) so štyrmi možnosťami riešenia otázky spásy nekresťanov. Sú nimi 1. exkluzivizmus, ktorý popiera možnosť spásy nekresťanov. Tento vládol v teológii od doby stredoveku. Možno sa s ním dodnes stretnúť najmä v niektorých evangelikálnych skupinách najmä v USA (ale už nie natoľko u európskych evangelikálov) – s. 19. Od 2. vatikánskeho koncilu ho už oficiálne nezastáva ani rímskokatolícka cirkev. 2. inkluzivizmus, ktorý už pripúšťa aj spásu niektorých nekresťanov. Ku zástancom inkluzivizmu možno podľa Řičana počítať napríklad Justína Martýra, Zwingliho, Wesleya, C. S. Lewisa, Tillicha, Rahnera, Hansa Künga, Pannenbergu, atď. (s. 199), 3. pluralizmus, ktorý predpokladá len veľmi malú časť tých, ktorí budú zatratení. Zastával ho napríklad kardinál Mikuláš Kusanský, Rousseau, dnes Panikkar, John Hick atď. Podľa neho každé náboženstvo prináša svojim príslušníkom spásu (s. 210), a 4. univerzalizmus, ktorý predpokladá nakoniec spásu všetkých, včítane diabla (apokatastasis tón pantón). Zastával ho podľa Řičana Origenes, Gregor z Nyssy, Schleiermacher, Tillich atď. (s. 218). Tu má Řičan protirečenie, pretože Tillicha na s. 199

predtým hodnotil ako inkluzivistu. Na s. 218 ho však už hodnotí ako univerzalistu. Chybné sa mi zdá aj Řičanovo posúdenie Karola Bartha. Řičan ho zaraďuje k exkluzivistom (s. 189), tak ako boli všetci starší teológovia, včítane Luthera, ale už nekonštatuje, že neskôr sa Barth zaradil v otázke spásy tiež k univerzalistom svojím učením o vyvolení (pozri najnovšiu knihu Toma Greggsa: *Barth, Origen, and Universal Salvation*, vydanú 2009. Podobne pozri článok v *Kerygma und Dogma* 1988, 4, 277-278 a autenticky pozri Karl Barth: *KD II, 2, 182-183*.) Že v tejto veci nie si je Řičan celkom istý, vidieť aj z toho, že v celej svojej dizertačnej práci Barthove názory na spásu nekresťanov a vlastne všetkých ľudí obchádza a sa im hlbšie nevenuje. Čakali by sme v tejto práci aj analýzu Barthových názorov na spásu nekresťanov, lebo je to u Bartha špeciálne riešenie v rámci systematickej teológie na pozadí Ef 1,4, pozri *KD II, 2, 125*, aké sa u iného teológa nenachádza, a tým je zaujímavé. Řičan sa mal teda v svojej práci venovať aj Barthovi, okrem podrobného podania tejto problematiky u Tillicha (s. 136-150), Karla Rahnera (s. 151-158), Johna Hicka (s. 159-170) a u Marka Heima (171-184).

Čo sa týka názorov na nekresťanov v Biblii, Řičan správne konštatuje, že Biblia sa na jednej strane vyjadruje k nim niekedy veľmi negatívne, ale inokedy sa vyjadruje k nim aj pozitívne (s. 14), nikdy však nie sú pohania zo spásy vopred vylučovaní (s. 52). Tu je sympatické, že Řičan pozná prácu kardinála Daniéloua Holy *Pagans of the Old Testament* (s. 57), ktorá dnes udáva už ďalší smer vývoja katolíckej teológie v tejto otázke. Na s. 18 má Řičan konklúziu (budem uvádzať vždy v slovenčine): „O nekresťanských náboženstvách sa kladne vyjadruje snáď väčšina súčasných teológov: v každom z týchto náboženstiev nájdeme niečo dobrého a pravdivého, v každom z nich možno nájsť stopy Božieho zjavenia.“ Tento dôraz na všeobecné Božie zjavenie (*revelatio generalis*) sa tiahne celou Řičanovou prácou. Tu sa Řičan jasne odkláňa od názorov veľkej časti amerických evangelikálov, ktoré sú zväčša exkluzivistické. Proti tomu Řičan hovorí: „Aj ľudia, ktorí nepoznajú evanjelium, sa nachádzajú v určitom vzťahu k Bohu“ (s.38).

Môžu byť pohania spasení, aj keď sa nestanú kresťanmi? Tu sa Řičan odvoláva na popredného anglického misiológa a misionára, pôsobiaceho v Indii Leslie Newbeginu, ktorý hovorí, aby sme nerobili predčasné súdy (s. 20). Otázku podľa Newbeginu treba postaviť však vždy len principiálne a nikdy nerobiť závery o konkrétnom človeku (s. 21). Skutočným Sudcom človeka bude len Boh. Řičan upozorňuje aj na slová Hansa Künga: Ak niektoré kresťanské cirkvi popierajú spásu pohanov globálne, javia sa potom nekresťanom tieto cirkvi ako arogantné (s. 23). Küng k tomu hovorí: Téza „Mimo cirkvi niet spásy“ slúžila mnoho rokov len na upevnenie pápežskej moci. Moderná teológia dnes už vo väčšine ekumény hovorí: „Mimo Krista niet spásy“ (s. 153). K tomu považujem ako oponent tejto práce za potrebné však dodať, že problém je v tom, v akom zmysle ktorý teológ túto tézu chápe. Inak ju chápe inkluzivista a inak univerzalista vo veciach spásy.

Jeden celý paragraf venuje Řičan otázke: Kto sú vlastne nekresťania? Iste sú to predovšetkým ľudia nepokrstení a príslušníci nekresťanských náboženstiev (25), sú to iste aj ateisti (26), ale môžu to byť aj kresťania, ktorí sa chovajú bezbožne (porovnaj Mt 7,21). Podľa Luthera existuje aj falošná cirkev (33). (Luther tu myslel ma hrubo pokrytecké kresťanstvo - poznámka oponenta). Niekedy sme na vine my, kresťania, že sú niektorí ľudia nekresťanmi v dôsledku našich hriechov. Mnohí žijú v kresťanskom prostredí a predsa sú nekresťanmi (30). Zjavujú sa aj určité vyšpekulované riešenia, kto sú nekresťania. Napríklad významný katolícky teológ Yves Congar zahŕňa medzi nekresťanov už aj mimozemšťanov (34), čo už je na hranici teologických stredovekých špekulácií. Cirkev v minulosti považovala za nekresťanov aj deti, ktoré zomreli ako nepokrstené. Vraj tie nepôjdu do neba, ale stredovekí teológovia pre ne vymysleli zvláštne miesto zvané *limbus infantium*. Aj to bola len stredoveká teologická špekulácia neodôvodniteľná Bibliou. Od tejto špekulácie sa však katolícka cirkev nedávno konečne dištancovala a Medzinárodná katolícka teologická komisia

učenie o limbe pre cirkev odmietla, keď už predtým sa o limbe nezmieňoval ani Katolícky svetový katechizmus. Iní sa zase pozerali ako na nekresťanov aj na deti ťažko postihnuté, ktoré nedokázali chápať zvesť evanjelia. Řičan je presvedčený, že aj deti mentálne retardované dosahujú spásu, aj keď evanjelium o Kristu v plnosti nechápu (304-305). Niektorí najmä protestantskí teológovia (americkí exkluzivisti) stavajú otázku, ako môžu byť tieto deti prijaté Otcom bez toho, že by za svojho života poznali Syna (129). Tu niektoré cirkvi prepadli určitému intelektualizmu nesprávnou aplikáciou slov Písma: „Kto uverí a dá sa pokrstiť...“, alebo Rim 10,9 aj na nemlúvňatá a retardovaných. Tieto slová iste platia pre krst dospelých, ale nemožno ich aplikovať na všetky prípady, ani na príslušníkov iných náboženstiev. Tu správne hovorí Řičan, že Boh má pre ľudí rôzne cesty spásy (132). Svetový katolícky katechizmus ponecháva najnovšie osud detí, ktoré zomreli bez krstu Božiemu milosrdenstvu. Odvoláva sa na Božiu spasiteľnú vôľu (1 Tm 2,4) a na Ježišove ústretové slová o deťoch (Mk 10,14). Podľa nich môžeme dúfať, že i pre takéto deti existuje cesta spásy (129).

Pri rozbere Tillichových názorov o spásе nekresťanov Řičan ukazuje, že Tillich odmieta cirkevný model spásy, vychádzajúci z predpokladu, že spasení môžu byť len tí, ktorí prijímajú zvesť o Ježišovi Kristovi v určitej cirkvi. Tento model považuje Tillich za démonický a nebiblický. Táto časť o Tillichovi sa mi javí ako najzaujímavejšie podaná v tejto práci a dobre približuje Tillicha. Chýba mi tu však u Řičana širšie rozobraná zmienka o Tillichovom učení o latentnej cirkvi, ako Tillichovo zdôvodnenie spásy aj nekresťanov.

Pre Rahnerove názory v otázke spásy nekresťanov sú charakteristické dôrazy, že Božia vôľa spasiť je mocnejšia ako ľudská hriechnosť (153) a ďalej (podobne ako u Tillicha) Rahnerova teória o tzv. anonymných kresťanoch aj mimo kresťanských cirkví (136).

V podrobnom rozbere Johna Hicka cituje Řičan najmä jeho výrok, že Boh, ktorý by poslal do zatratenia miliardy ľudí, by nebol milosrdným ani svätým Bohom (161). Zvláštnosťou u Hicka, ktorý je pluralistom vo veciach spásy, je, že je zároveň teologickým liberálom a večnú spásu nezakladá na samom Kristu, ale len na Božej vôli spasiť človeka, pretože Boh je človeka milujúcim Bohom (162).

Konečne referuje Řičan o chápaní spásy nekresťanov u pravoverného baptistu (ako ho Řičan nazýva) Marka Heima, ktorý však zároveň nie je exkluzivista. Podľa Heima spasenie nekresťanov je možné pre Krista u tých, ktorí sa od Boha neodvrátili (174).

Na tomto mieste (podľa názoru oponenta) by sa bolo hodilo v tejto dizertačnej práci podrobne podať referát aj o Barthových názoroch na spásu nekresťanov. Sú pozoruhodné. Barth nakoniec skončil v univerzalizme, k spásе všetkých ľudí. Podľa Bartha Boh hriechy celého sveta a všetkých ľudí vložil na Golgote na Krista. Nakoniec bude Boh všetko vo všetkom podľa 1 Kor 15, 28. Ale túto Barthovu odpoveď nám zostal Řičan v svojej dizertácii dlžný a jednoducho otázky o spásе všetkých u Bartha obišiel.

Tak isto by bolo bývalo prínosom, keby bol Řičan informoval o dokumentoch rímskokatolíckej cirkvi, ktoré majú pozitívny vzťah aj k nožnej spásе nekresťanov. Myslím tu najmä na dokument 2. vatikánskeho koncilu *Lumen gentium* 16 a *Gaudium et spes* 22, ako aj na Katolícky katechizmus §§ 847, 1260 a 1281. I to malo byť v práci zachytené v záujme úplnosti.

Aký je teda vlastne názor Řičana samého na spásu nekresťanov? Je zaujímavý, aj keď výslovné hovorí, že nechce podať vlastné nové riešenie v tomto smere (13). „Náš výklad ponesie pečať určitej základnej a nutnej predbežnosti, hypotetičnosti....Je na mieste, ak nebudú naše úvahy a závery definitívne“ (14).

Napriek tomu na niekoľkých záverečných stránkach svojej práce Řičan hovorí, ktorý teologický názor mu je v tejto otázke najbližší a najsympatickejší. Nie je priestor bližšie to tu rozoberať. Treba si prečítať túto prácu, kde to Řičan zdôvodňuje širšie. Na riešenie tejto otázky chce Řičan vychádzať najprv z dvoch luteránskych teológov. Prvým luteránskym teológom, ktorý mu v tejto otázke ukazuje cestu je Paul Althaus s jeho termínom

Gottgebundenheit a Betroffenheit des Menschen von Gott (315). Človek je stále z Božej milosti (nie ako vlastný čin človeka) nejako napojený na Boha (289). To všetko má potom svoj význam pre riešenie otázky spásy nekresťanov. Druhý podnet pre spásu nekresťanov nachádza Řičan u Melanchthona v jeho chápaní *revelatio generalis*. Melanchthon ukazuje, že evanjelium nie je prítomné len v dobe po Kristu, ale oboje zákon i evanjelium sú už v dobe pred Kristom i po Kristu. Preto aj ľudia pred Kristom mohli mať nádej spásy na základe predbežného Božieho zjavenia aj pre nekresťanov, pre príslušníkov starozmluvného ľudu i pohanov (316-317). Spôsob spásy je prítom v oboch prípadoch, v dobe pred Kristom i po Kristu, iný (320). Tú istú myšlienku spásy aj pre nekresťanov nachádzal Řičan aj u Luthera v jeho chápaní Kristovho zostúpenia do pekiel, na ktorého potom nadväzuje Moltmann (228).

Tretím teológom, ktorý ho pri riešení tejto otázky oslovil je podľa Řičana reformovaný taiwanský teológ Choan-Seng Song, ktorý v rokoch 1997-2004 zastával funkciu prezidenta Svetového reformovaného zväzu. Podľa Songa i tu pôsobí *revelatio generalis* a vzniká nové náboženstvo, ktoré sa snaží o zmenu spoločnosti k lepšiemu. Tieto blahodárne kritické prejavy náboženstva neboli prítomné iba medzi Božím ľuďom Izraela, ale i medzi pohanskými národmi. Song pripisuje tieto obrodné prvky skrytej práci Ducha svätého (289). Podobne hovorí v súvislosti s *revelatio generalis* aj pravoslávny teológ Losský (285-286). Aj to čosi vypovedá o Božom trvalom spojení tejto Zeme s Bohom. A tak možno povedať, že Boh, ktorý miluje ľudstvo, chce aj jeho večnú spásu. Tu niekde treba hľadať podľa Řičana riešenie problému spásy nekresťanov. To neznamena nepotrebnosť misie medzi pohanmi. Kresťanstvo je pre Řičana totiž absolútnym náboženstvom. (Škoda, že to Řičan nezdôvodnil na tomto mieste aj z Justína Martýra, že kresťanstvo je celý Logos, kým pohanské náboženstvá sú len „logoi spermaticoi“, a preto je potrebná misia.) Ide o to doviest nekresťanov na vyšší stupeň náboženstva, ako o tom hovorí aj Konštantín Filozof a Metod v svojom traktáte *Proglas* (najmä riadky 9.16-26.43-49.54), s ktorým prišli na Veľkú Moravu. I tento poukaz na slovanských vierozvestov mu v práci chýba, pretože autorovi chýba v práci lepší kontakt s najnovšou slovenskou evanjelickou teológiou. Keďže ide o prácu z nášho prostredia, by som bol čakal poukaz aj na Konštantínov *Proglas*, ktorý o týchto veciach tiež čosi hovorí. Cesty k tejto spásu sú teda rozličné. Ale sú to Božie cesty (318). Pochopiteľne v pozadí spásy nekresťanov je spása vydobytá na golgotskom kríži, V tom zmysle stále platí: „Mimo Krista niet spásy“. Kristus vydobyl spásu pre celý svet (247). Nie je to u Řičana síce zatiaľ ešte definitívna odpoveď na položené otázky. Ved' aj veľkí teológovia dneška túto odpoveď stále ešte len hľadajú. Ale sme vďační Řičanovi, že nás cez labyrint týchto rozličných teologických odpovedí previedol.

Záverom chcem povedať, že Marekovi Řičanovi možno len blahoželať k napísaniu tejto práce. Jeho dizertačná práca je svedectvom, že v **Mgr. Marekovi Řičanovi ide o schopného autora, od ktorého možno čakať ešte mnohé cenné teologické výskumy aj v budúcnosti. Odporúčam preto prijatie tejto dizertačnej práce ako základ pre ďalšie dizertačné pokračovanie za účelom dosiahnutia vedecko-akademického titulu „ThD“ na ETF UK v Prahe.**

V Bratislave, dňa 16. 6. 2010

Igor Kišš

Prof. ThDr. Igor Kišš
emeritný profesor EBF UK v Bratislave